

האוכלוסייה הערבית ויחסה אל היישובים הציונים בשנות הארבעים

11.11.2016, מוביל גדעון סגלי. התכנית: ביקור במבני שבט הסמנייה ליד אילון. ביקור בשכונה הבדווית ביערה. ביקור בשרידי שבט הטוגיאה וקבר שייח ע'ורייב ליד מצובה, ונקנח באחוזת כנעאן ליד צומת משרפות.

נפגשנו בכניסה לפארק גורן. משם חזרנו מעט מערבה ופנינו ימינה לדרך עפר, ועצרנו ליד **"הבית של חמוד"** (ממזרח לאילון). הבית היה שייך לשיח' ח'מוד מוסטפא פעור משבט אל-סמנייה, שישב באזור אילון. גדעון פתח בקריאה מתוך כתביו של דב ירמיה, מראשית ימי אילון, שעלו על הקרקע בנובמבר 1938 (ראו נספח א' להלן). דב סיפר על חמוד, השכן, שפנה לאילון בבקשת יחסי שכנות טובה והציע את עזרתו לשכנים החדשים. אנשי שבט הסמנייה התגוררו באוהלים, ובמעט בתי אבן באזור שבין שני הנחלים – כזיב ובצת. המוכתר, בן דודו של חמוד, נאיף אל חסן, היה חשדן ופחות חברי ביחסו למתיישבים היהודים.

זהר אופיר, חתנו של דב, סיפר לנו על ביקור שערך עם דב בינואר 1995 בתרשיחא, אצל חמדה, אשתו של חמוד, שהייתה אז כבת 80. היא סיפרה ש"אבות אבותי חיו בח'רבת ג'לין" (גליל). לדבריה הם היו עשירים ובתחילת השלטון התורכי בארץ היה סכסוך דמים ושני האחים המעורבים עברו-גלו עם משפחותיהם. חלק מהשבט ברח לעמק החולה ובין היתר התגוררו בארמון שהיום משמש כמלון הגושרים. היא סיפרה שבזכות הקשר עם אילון חזרו לביתם כאן אך סולקו בשנות ה-50 ע"י הממשלה. העבירו אותם לשעב וכשהסכימו לחילופי אדמה עברו לתרשיחא, בה קיבלו בתים נטושים וחלקות אדמה לבנייה וקצת חקלאות.

רוני אשל, בתו של דב, סיפרה על תקופות שונות מעט. היא נולדה ב'41 והוסיפה דברים. קק"ל קנתה את האדמות מבעליהן (ראו עבודתו של יוחנן כהן מאילון בנושא – "יומן חרבת סמך") אך נותרה בעייתה האריסים. נתנו להם פיצוי מאד הוגן ביחס למקובל בתקופה ההיא. הם קיבלו כספים, וכיוון שהיו אנשים נודדים שבעלות על קרקע לא קיבלה אצלם יחס רציני – חלקם פשוט לא עזבו. האינטרס של שמירה על יחסים טובים היה ברור וגם פשוט הרצון להכיר את השכנים מקרוב. היו שטחי טבק רבים ולא היה גבול פיזי בינינו לבינם. כך נוצרו קשרים של ילדים והורים. רוני זוכרת את חמדה ובנות משפחה כיפות במיוחד. הילדים היו רבים, בימים שבאילון עוד לא היו הרבה ילדים, ולא ידעו את השפה זה של זה, אך שיחקו ביחד. כאשר הם נעלמו נשאלו שאלות שונות ללא מענה ברור. באילון דיברו על כך שהם עסקו במסחר בחשיש וזו הייתה העילה להרחיקם מכאן. גד – הם גמרו לצקת יסודות ורצפה לבית חדש ואז גירשו אותם מכאן. אלו עמדו כאן עוד הרבה שנים.

על אבן הראשה שבמשקוף הבית חקוק תאריך הבניה בשנת 1946, והבית המכונה בפי אנשי אילון "הבית של חמוד". מדרום לאילון מצוי ביתו של עליווה סעיד – והוא מכונה "הבית הלבן" ושם, על אבן הראשה היה חקוק תאריך הבניה ב-1946, אך האבן ניזוקה והיום לא ניתן לקוראה.

מאוחר יותר היו לדב קשרים עם נכדו של חמוד שלמד ארכיאולוגיה בארה"ב, ועבד עם אהרון קמפינסקי בחפירות תל כברי. אחת המטרות של הנכד הייתה להראות היסטוריה ושייכות ערבית למקום. בדוח של חפירות כברי מצוי פרק שכתב מחמוד הווארי על שרידי הכפר א' תל שמצוי על תל כברי.

אמית המליצה על הספר 'הכפרים המרוקנים' מאת נגה קדמן: "בצדי הדרך ובשולי התודעה" – דחיקת הכפרים הערבים שהתרוקנו ב 1948 מהשיח הישראלי.

המשכנו ליערה ושוחחנו על השכונה הבדווית ביישוב.

יערה הוא יישוב מעורב יהודי-ערבי. ככל הנראה הבדואים התיישבו כאן עם המשטרה הבריטית.

ב 1950 המדינה יישיבה ביערה עולים יהודים מצפון אפריקה.

משפחתו של ראזי עבד אל ראני שמתגורר כאן עד היום ישיבה בעבר ליד עראמשה על ההר. אבי-סבי המשפחה – מחמד – היה בקשר עם היהודים בעיקר בשנות ה'40 והעביר ידיעות לאנשי שירות הידיעות. פוצצו להם את הבית ואז מדינת ישראל העבירה אותם לכאן. בנוסף לעבד אל ראני יש שתי משפחות נוספות של חתני שתי אחיותיו. הסבים של כולם היו אחים. יש כאן משפחה אחת משבט ערב אל הייב להם יש קרובים בזרזיר ובטובא. חלק מהמתיישבים הבדואים הגיעו לכאן על רקע סכסוכים שמלווים באיום של נקמת דם.

בנוסף, התגורר בין המוסלמים ליהודים מאדי חיאט, נוצרי, שנהרג מפצמ"ר ב 2006.

היישוב היהודי התפתח וערביי המקום נשארו בשל אספקת חשמל ומים, אך לא קיבלו את ההטבות של היישוב היהודי, כגון זכויות להקמת לולים. רונית הוסיפה שרבים מהמשאבים ניתנים ע"י גופים כגון הסוכנות היהודית וכך נוצר מצב שהערבים לא נכללים.

לפני מספר שנים יערה קיבלה אישור לשכונת הרחבה וניתנו זכויות הרשמה גם לתושבים הערבים. שכניהם "המליצו" לאלו שנרשמו לסגת. לכן, גם בתוך השכונה החדשה אין בדואים. הם כן קיבלו היתר לשכונה נוספת לידם.

ביערה יש גן אחד דתי וילדי הבדווים לומדים בו מנהגים יהודים. בעקבות זאת, המשיכו בעבר גם לביה"ס הדתי בשלומי. היום רובם לומדים בשיח' דנון ומעטים בכברי.

ראזי, שלא הצליח להגיע להיפגש אתנו, עזר בתקופת מלחמת לבנון לגייס סייענים. כילד זוכר שביתם היה מלא בלובשי מדים. הוא התחתן עם אנה כ"ץ מנהריה ולהם ארבעה ילדים עם זהות יהודית-מוסלמית. יש טענה שסבו של ראזי הוא זה שפינה את משה דיין בעת שעינו נפצעה.

למקום נושקת חורבת צ'וואנה (בעברית צורית). רק שרידים מעטים נותרו ממנה.

מצובה

נסענו למצובה והתחלנו את סיורנו ליד השער הפונה להר פורח.

עצרנו ב"שביל החלב" ליד שרידי בית ("בית בנדורה"), וגדעון הקריא קטע נוסף:

הסיפור הידוע הוא כמובן העימות בין פושו – אריה יפתחאל – לגברת בנדורה:

" ליד מצובה היה שטח בבעלות של משפחת בנדורה הערבית. על השטח שבו מצובה ובין גברת בנדורה עמד עץ חרוב עצום, שגזעו היה במצובה ורוב ענפיו ופירותיו אצל בנדורה. כאשר קרה, שאנשי מצובה באו והקדימו את בני משפחת בנדורה בניסיון לקטוף פרי מן העץ, קראה גברת בנדורה לכל ערביי הסביבה, שיבואו לעזרתה נגד אנשי מצובה. הם באו והחלה להתפתח תגרה בין המצובאים והערבים. הבחורים הערביים ברחו. גברת בנדורה, שהייתה עם תינוק קטן, התרגזה מאד על כך שאנשי מצובה השתלטו על העץ, וחפשה דרך לגרשם בכל מחיר. היא מצאה דרך מקורית ביותר: פתחה חולצתה

והתיזה משדה חלב לפרצופו של פושו!. כך ניצחה גברת בנדורה. אנשי מצובה עזבו אותה ואת החרובים, אך שלחו במקומם את עדר העיזים, שאכלו את החרובים".

(מתוך: "היה או לא היה?", לקט של נעמי מנדלסון. מצובה 1993).

מוצאה של גברת חדיג'ה שהוזכרה בקטע שלעיל, הוא בכפר א-זיב. היא בת של פלחים. אחד מהתהליכים של הבדואים בשנות ה-40, במקביל לבנייה של התיישבות הקבע, הוא נישואים בין בדואים לפלחים.

עוד מידע על המשפחה ועל הרקע שלה כתב אריה בנאי (נספחים ב' ו-ג' להלן). מן הבית נותרה יציקת בטון של הגג. האבנים של המבנה נלקחו. הדיירים ברחו במלחמת השחרור והמקום פוצץ על מנת שלא יחזרו. במרחב באסה – א-זיב נכבשה, ואנשיה אמרו גם לשכנים שליד מצובה שיברחו. חלקם חזרו מאוחר יותר לישובים בסביבה.

אריה בנאי – ה'ערבופיל' של מצובה – פעל ממניעים מודיעיניים. הוא כתב לעלון מצובה בספטמבר '44 כדי שהחברים יבינו מי שכניהם. הוא היצר על כך שהחברים לא דוברים ערבית. בניתוחו את האוכלוסייה הבחין בין פלחים לבדווים ובהם הבחין במתיישבים שכבר לא נודדים, שהתיישבו בהשראת הנוצרים. גם הוא מספר על נדידה בעקבות סכסוך. הוא סיפר על תושבים במבנה שהיום משמש כמוזיאון חניתה, וב"מעשוב" – שלומי של היום, ועוד מתיישבים במרחב שסביב מצובה. יש באזור מצובה מערות ששימשו לעדרי העיזים ויש גם בור מים, כנראה עתיק יותר, אך אולי שימש גם אותם.

רוני – מערכת היחסים הגיעה ליחסי משפחה ש"פותרים בעיות", "שמור לי ואשמור לך" ואפילו "אעזור לך".

הסיפור כאן דומה לסיפור של אילון מימי העליה. השכנים הסתובבו בין אנשי מצובה ועזרו. יש לכך עדות בתמונות משותפות שנתרו. בתמונה המצרפת, אריה בנאי עם בדואי (שמו לא נותר בידינו):

כמו באילון, גם במצובה היו גם בעלי גישות אחרות, פחות קבלה ושיתוף...

משביל החלב עברנו לחורבת ע'ורייב. במקום יש בית קברות מוסלמי של הבדואים במרחב. הבדואים של מצובה מכנים את המקום קבר שיח' ע'ורייב.

נמרוד – בסקר הבריטי מוזכר שיח' עורייב כמקום ללא קבר עם עץ גדול. ככל הנראה הקברים הוקמו מאוחר יותר, כנהוג במקום שהוכר כקדוש. גדעון – אכן היה חרוב גדול במקום. אך כבר איננו כאן. באזור בו היה העץ יש קבר גדול מבטון ועליו שלט פאטמה אל חסן. על פי הסקר יש למקום ספור – השיח' "התמחה בגנבים". הביאו אליו חשודים כדי שישבעו בחפותם, ועל פי האמונה, אלה המשקרים ליד העץ ימותו מיד.

הקבורה הבדואית הקלאסית היא צנועה מאד. בניית קבר גדול התפתחה בעקבות היהודים שבנו קברים גדולים.

אחוזת כְּנָאן

בדרך משלומי לצומת בצת, מעט לפני הפניה לנהריה/ראש הנקרה, יש פניה שמאלה לשדרת ברושים. הדרך מובילה לאחוזת של משפחת כְּנָעַן אבו נעים (השמות: כנאן בערבית וכנען בעברית – מתייחסים לאותה הארץ). אליאס כנען קיבל אותנו, ערך לנו סיור במקום, וסיפר על תולדות המשפחה.

המשפחה עסקה בגידול חזירים (3000 ראשים) ובגידולי פלחה.

אליאס הוא דור שלישי בארץ. סבו, סעיד בשארה כנען (המכונה אבו נעים על שם בנו הבכור), נולד בשנת 1898 בלבנון. היו לו שני אחים נוספים – ניקולא ועבדאללה. הוא נשא לאשה את ורדה ממשפחת עבוד שבלבנון. חלק מבני משפחתו התחתנו בחיפה. הוא וורדה עברו מצידון לבאסה ב 1922. הוא הגיע לבאסה ובנה לבנו הבכור בית, עוד לפני קום המדינה. הוא הגיע לכאן בחיפוש אחר עבודה ועבד כ'מעלם סעיד' (=קבלן בנין). בתחילה, לא היה לו כסף לשלם מראש, ולכן לא נתנו לו חלקת אדמה. הוא החל לעבוד כשוטר במשכורת נמוכה.

ב- 33 עברו מביתם בבאסה לבניין שאחרי הכיכר בקצה הכביש שבשדרת הברושים. הכיכר הייתה מרוצפת אבנים, אך כיום נסללה באספלט. הבתים באחוזת נבנו מאבן, מלבד בית אחד, שנבנה מבטון מזויין ומלט. רוב ילדיו, המונים 4 בנים ו- 5 בנות, נולדו כאן. המקום מכונה גם אל-באסה בשל קרבתו לכפר הגדול באסה. בסמוך לכיכר, באר בנויה, בקוטר 5-6 מטרים. עומק המים 4 מטרים, אך כיום הם לא ראויים לשתייה, כיוון שמאגר בצת הרס את מי התהום.

בנו היחיד של אבו נעים, שנותר בחיים היום, הוא בן 87. זהו אביו של אליאס. לקראת הפגישה אתנו אליאס ישב אתנו כדי לרשום וללמוד את הרקע המשפחתי.

כבר בראשית דרכו בארץ, אבו נעים התחבר עם הבריטים והשכנים. הגנרל מקמילן ביקר אותו בתדירות גבוהה, וכך גם אנשי קיבוץ חניתה שהוקם באותם ימים. אנשי חניתה ביקשו מים והוא נתן להם מכלית מלאה בכל יום, ללא תמורה. מאוחר יותר גם סיפק מים ליהודי מצובה ואילון שבנו אתו קשרים הדוקים, ובהמשך גם לראש הנקרה שהחלו כקבוצת הכשרה שיצאה מחניתה.

מאוחר יותר אבו נעים קנה מחצבה בת 10 דונמים, שנמצאת היום בשטח של ראש הנקרה. הוא נעזר בשירותיו של מהנדס שהנחה אותו היכן לחפור כדי לאתר מים. חלק משטחו הושכר לבריטים לאחסון הנפט למטוסי המנחת הסמוך.

בעקבות הקשר עם הגנרל האנגלי הוא קיבל הגנה מפני השכנים הפחות ידידותיים ואף מכתב רשמי המכיר בו כידידו של הממשל והגנרל. כשהיהודים ביקשו מים היו אנשים שנראה להם לא טוב להושיט

להם עזרה, אך אבו נעים היה בדעה שזה המקום של כולם ולכן כל מי שצריך עזרה – יקבל. הקשרים עם הקיבוצים היו טובים, ונערכו מסיבות משותפות בכיכר, כמו גם שיתוף בחקלאות. הגידולים המשותפים כללו בעיקר ירקות ומעט בננות. כאשר העבודה נמשכה אל תוך שעות הערב והיה מסוכן לחזור הביתה, החברים נשאו לישון בבית המשפחה.

בעקבות הסיוע גדעון מצא תיעוד לעזרה שהושיטה המשפחה ליישובי הסביבה, בחוברת פנימית של מצובה, משנת 1993, בשם: "היה או לא היה?" שליקטה נעמי מנדלסון (ארכיון). הקטע נקרא "חיפוש מים" על פי ראיון עם אפרים נדב:

"בשנים הראשונות של מצובה לא היו בכלל מים במקום. מים לשתייה ולבישול היו מובילים על גבי חמורים. בכדי להתקלח היו נוסעים עד צומת ראש הנקרה ומתקלחים במעין, שהיה בשליטתו של ערבי אחד"...

בזכות הקשרים האמיצים, בעת כניסת הצבא לאזור, ב-48', תושבי חניתה תלו שלט "חניתה" בעברית על דלת העץ של מכוני המים. אבו נעים הראה לאנשי הצבא את מכתב הגנרל ואת השלט, אך שני אחים נלקחו למעצר. חלק מילדיו שהו בלבנון באותה התקופה. גם השב"כ שמר על קשר יציב עם הסבא. תמיד היה בפיו השם חיים אורבאך, שכונה בערבית – אבו דיב. אחריו נקבע 'הארי' לממונה על מחוז הצפון וגם אתו התנהלו קשרים. בעזרת חיים אורבאך שוחררו שני האחים. מאוחר יותר, כשמדינת ישראל כבר התקיימה והאזור נשלט על ידי הממשל הצבאי, אבו נעים קיבל אישור פתוח לתנועה לכיוון לבנון על מנת לבקר את הורי אשתו. אורבאך הבין את המנטליות ושמר על קשרים טובים, אבל אחריו כבר לא ידעו להתמודד עם המשפחה, ופשוט עברו על הכביש הראשי בלי להיכנס, כאילו לא קיים כלום מעבר לפניה אל שדרת הברושים.

ב-64' יצא חוק איסור גידול חזירים ואז אביו של אליאס החל לעבוד בבנק הפועלים. אבו נעים דאג לכך שיהיה לפחות בן משכיל אחד במשפחה. אביו של אליאס, שמו כנען כנען, הוא הבן האחרון. למד בטרסה סנטה בירושלים ב-48'. אח אחד שלו עבד במילוז כשומר, שני בפלחה, שלישי בבשר. בינתיים למשפחת הבנאים נולדו נכדים. אליאס, מארחנו, הוא אחד מהם.

אליאס העביר את ימיו בחברת יהודים בעין שרה וכך "יודע להתנהג עם יהודים". הוא למד בבית הספר שבמזרעה, עד כיתה ח', אך התחבר עם יהודי השכונה הסמוכה, ולא עם ילדי בית הספר. לאחר מכן – המשיך לתיכון הטכנולוגי בשמת בחיפה ושם השלים תעודת בגרות.

כשסיים את לימודיו בתיכון החל אליאס לחשוב על עתידו ושאל את אביו למה לא עושים כלום עם השטח השומם שנותר סביב הבתים. אביו אישר לו לנסות לפתח את המקום. הוא פנה למועצת מטה אשר המקבלת מהם את הארנונה בבקשה לפינוי אשפה, חשמל ומים. ראש המועצה אישר לספק צנרת המחברת את המקום לאספקה של מקורות ליד חוף הים, אך השעון נמצא שם בנקודה מרוחקת, ואם תהיה תקלה – האחריות תפול על המשפחה. מאוחר יותר גם נסללה הדרך באספלט ובערב כריסטמס של שנת 86' הדליקו את האור.

החשמל לא הגיע לאחוזת בקלות. דודו של אליאס נפגע כתוצאה מאירוע מוחי וקיבל סיוע מפעיל פוליטי למען נכים. תחת שלטון הליכוד פנו לשר מודעי בבקשה לחשמל ואף פרסמו כתבות ב"הארץ" וב- "ידיעות אחרונות". העזרה מן המועצה והשלטון לא מתקבלת בקלות, והאזרח נדרש לפנות לדרגים גבוהים כדי לעורר תשומת לב.

בכדי לטפל במבנים הקיימים ולפתח את השטח יש לקבל היתרי בנייה, אך השטח מסומן כחקלאי ונדרש שינוי ייעוד בכדי לקבל היתרים. במועצה השיבו בנימוס כי אין בסמכותם לעזור. הממונה על המחוז בנצרת הגיב בנעימות, אך אמר שגם הוא – רוצה לעזור, אך לא יכול לבד. אליאס הגיע עד לממשלה כדי

לקבל אישור לשינוי ייעוד. כשיהודים רצו לשתות – המשפחה עזרה ונתנה מים. עכשיו היא מבקשת עזרה לנכדים. שינוי היעוד אושר בימי רבין, לפני כ- 30 שנה, אך רק עתה קיבלו היתר לבנות בית נוסף. אליאס הגיש בקשה נוספת לבניית קומה שניה.

בדורו של אליאס, יש שלמדו בעברית במושב בצת. נבילה, בת דודתו, עובדת בהוראה. היא לא הצליחה לעבור את המבחנים בערבית, ורק כאשר אישרו לה להיבחן במבחנים המיועדים למי ששפת אמו עברית, עברה בהצלחה וקיבלה תעודת הוראה. היא מתגוררת כיום בכפר יאסיף. בני דודים אחרים פזורים בארץ ובעולם. סעיד הוא בן נוסף שעדיין מתגורר באחווה. כך גם בנו של סעיד. ביתו הנוכחי של אליאס הוא בעין שרה אך הוא מתעתד לבנות לעצמו בית קבע כאן. בתו הצעירה לומדת בעאבלין והוא ואמה מלמדים בג'דידה-מאכר. הבת נוסעת אתם בבוקר וממשיכה באוטובוס לבית הספר. הגדולה גם למדה שם והיום כבר סיימה תואר ראשון וקיבלה הסמכה כעורכת דין.

תודות

תודה לגדעון על עבודת המחקר ואיסוף החומרים מיישובינו השונים ועל סיור מאלף ומחכים.

תודה לרוני וזהר על שהרחיבו מידיעותיהם, חוויותיהם וניסיונם באילון ובאזור, ובחברתו וקרבתו של דב ירמיה.

תודה גדולה לאליאס כנען שאירח את כולנו והשקיע מזמנו ומרצו בהכנה והדרכה מפורטת וממצה.

מי ייתן ונרבה לשתף פעולה ולהתיידד עם שכנינו מכל המוצאים הדתות והמינים.

חמוד אל מוסטפה פאעור משבט הסמניה (מתוך: דב ירמיה. זיכרונות)

באחד הימים הופיע ליד גדר הבטחון המזרחית שלנו בדואי צעיר תמיר ויפה תואר ובקש לדבר עם המוכתר. יצאתי אליו, החלפנו ברכות כנהוג והזמנתי אותו פנימה לחדר האכל. הוא הציג את עצמו כחמוד אל מוסטפה פאעור משבט הסמניה השכן, סיפר לי שהוא ואחיו הם שכנינו הקרובים ואדמתם גובלת באדמתנו, ועתה עם השתרר השקט הם החזירו ונטו עליה את אהליהם במרחק כמאתים מטר מגדר הבטחון שלנו. הוא בקש לקשר אתנו קשרי שלום ושכנות טובה והביע את רצונו לסייע לנו בכל דרך שאמצא לנכון. הייתי מאושר. הנה מתגשם חלומי מעצמו.

הענף של שבט הסמניה השכן מנה כחמשים בתי אב רובם באהלי קדר, נטה את אהליו ברכוזים משפחתיים ברחבי אזור היער הטבעי שבין אקרית במזרח לבסה במערב, ובין נחלי כזיב ובצת בדרום ובצפון. האזור היה ברוך מרעה ומים זורמים בנחלי כזיב ובצת, ודליל בתושבים. ענפים אחרים של השבט התגוררו בסביבות מפרץ עכו ובאזור שפרעם. שכנינו עסקו בעיקר במרעה בקר ועזים ובייצור פחמי עץ, ולחלקם היו גם חלקות קרקע קטנות משלהם שבוראו מעצי החורש. לחלק מבעלי החלקות האלה שנמצאו ככלל על או ליד החירבות העתיקות המצויות באזור היו כבר בתי אבן, אך האהל המסורתי המשיך לשמש את אותם למגורים לפי עונת השנה או בנדידתם בעקבות המרעה והיצר הבדואי החזק שעוד נותר בהם. גברי השבט המכבדים את עצמם שלחו גם את ידם כמקצוע לזוי בהברחת הגבול הלבנוני הקרוב.

מוכתר השבט השיך נאיף אל חסן, בן דודו של חמוד, גר בבית אבן מרווח בחירבת ג'ליל ממזרח לאילון. הוא היה מנהיג כנופיית הסמניה שהציקה לנו ולמחנה הצבא ביריות מאז הגיענו למקום, והיה לו קשר הדוק עם ההנהגה הלאומית באזור. היה לו קשה להסתגל למצב החדש ולפיחות שחל במעמדו מיום שחדל לשמש כמפקד "התור" (המורדים). יחסיו עם חמוד היו יחסי תחרות ואיבה כבושה. הסיבות לכך היו פנים משפחתיות, וקנאתו בהצלחה הכלכלית הרבה של בן דודו שנבעה מפקחותו ומהאינטליגנציה הגבוהה שלו. גם הקשר המהיר שקשר אתי חמוד וטובות ההנאה שנבעו ממנו במהרה חרו לו מאד, והוא הסתייג ממנו במופגן. במשך כחצי שנה אחרי שוך המאורעות הוא התעלם מקיומנו, ורק כאשר נוכח שמעמדנו מתחזק וחמוד חוגג את קשריו אתנו הוא שלח אלי שליח והזמין אותי לבקור אצלו.

יום אחד עליתי על סוסתי ורכבתי אליו. ביתו המוקף באהלי משפחתו הקרובה ניצב על גבעה הצופה אל הים והמפרץ עד הכרמל ומוקפת מכל עבר בחורש עבות, מראה נוף נהדר למראה. נתקבלתי בכל גנוני הטקס, אולם ללא הלבביות וסבר הפנים המחייכות תמיד שאיפיינו את חמוד. נאיף היה בוגר מחמוד, תמיר ורזה, צבע עורו כהה ועיניו חודרות וחשדניות. שוחחנו על הא ועל דא, אך היה ברור שידידות גדולה לא תתקדם פה בינינו. המשכתי להפגש אתו לעתים די נדירות, פעם בביתו ופעם ב"מדאפה" שלי, כדין "מוכתרים" שכנים ותו לא.

כשפרצה מלחמת העצמאות דבקו חמוד ומשפחתו המורחבת ושבת הערמשה כלו שהיו בקשרי ידידות אתנו באדמתם, הם מיאנו בתוקף לחבור ליחידות "צבא ההצלה" של קאוקג'י שחנו באיזור והכינו את התקפתם על שלושת ישובינו הנצורים בגליל המערבי ואף הפריעו להן בהכנות האלה. חמוד נפרד ממני בסתר באמרו שהוא עובר עד יעבר זעם עם משפחתו על אהליה אל מעבר לגבול לבנון. הוא הבטיח לשמר אתי קשר ולספק לי כמיטב יכולתו ידיעות ונשק, והוא אכן עמד בהבטחתו זו. למרות חדשי המצור שעברו על אילון חניתה ומצובה לא נערכה עליהן אף התקפה, וכשהגליל המערבי שוחרר והוקמה המדינה נשאר יחידינו הבדואים בסיוענו במקומם. המוכתר נאיף ואנשיו לעומת זאת ברחו ללבנון, והצטרפו עם הזמן לפעולות החדירה והאיבה שהחלו באזור הגבול שהיה עדיין פרוץ ובלתי מוגן.

חמוד לא ידע אמנם קרא וכתב, אך שלט יפה בחשבון וכלכל את עניניו הכספיים בכשרון בלתי רגיל. מצבו המשופר נבע גם מקשרי החתון שקשר אביו עם משפחת סירחאן מכברי, משפחת אפנדים עתירת נכסים שאדמותיה השתרעו מכברי ועד נחל בצת. משפחת חמוד הצטיינה ביופי נדיר ובנותיה היפיפיות היו מבוקשות על ידי משפחות האפנדים והפלחים העשירים שמעבר לשני עברי הגבול. אחותו נישאה לפארס, ראש משפחת סירחאן, ומשפחתה קבלה תמורת דמי מוהר שלה כמאה דונם אדמת עדית למזרע, וזכויות מרעה נרחבות בשטחי החורש שלו.

מששקטו המאורעות נעשיתי באמצעות חמוד לבן בית בבית סירחאן, וגם הוא היה בא אלי לבקורים. הוא היה אפנדי משכיל ונעים הליכות וביתו בכברי היה ממש ארמון מהאגדות. לימים, כשפרצה מלחמת העצמאות, קשר פארס את גורלו עם ההנהגה הלאומית הפלסטינית, ועם כבוש הגליל המערבי הוא גלה ללבנון וכל רכושו הרב נתפס על ידי המדינה. חרבות ביתו המפואר נצבות עד היום כעד אלם לעברו ולמשבתו במתחם קבוץ כברי. אחיו חסין ששיתף פעולה עם המודיעין של ההגנה נשאר בישראל. הוא היה בן טובים מושחת שהתדרדר עם הזמן מוסרית, היה מכור לאלכוהול ולנשים ונפטר בסופו משל דבר בודד ומנודה בדמי ימיו.

הקשר שלי עם חמוד הלך והתחזק, ואת בנו הבכור הילד היפיפה מחמד שהיה רועה את מקנה אביו ליד הקבוץ אמצתי ופנקתי במיוחד. הוא הפליא לנגן בחליל ועשה זאת בשמחה כל עת שבקשתיו, לצהלתם של חברי הקבוץ המשתאים. ימים ספורים לאחר בקורו של חמוד הוצאתי בשבילו אל מחוץ לגדר התיל צנור מים עם ברז, ונשות המשפחה ואשתו היפיפיה והחכמה חמדה בראשן שוחררו מעול נשיאת כדי המים הכבדים על ראשן מואדי כרכרה, מהלך חצי שעה במעלה התלול לביתן.

המעשה הטוב הבא והמשמעותי שבכל מעשי למען שכנינו הבדואים היה פתיחת המרפאה שלנו בפניהם. הדבר היווה מבחינתם שנוי והתקדמות של דורות בקפיצת הדרך, וחיי תינוקות וילדים ניצלו הודות לכך. המחווה הזו עורר אצלם יחס מיוחד של הערכה ותודה, והשפעתו על קשרינו היתה עצומה. באחד הבקרים הוזעקתי אל השער ופגשתי ליזו את חמוד נרגש ונסער.

אחיו הבכור נוכש בלילה על ידי צפע ומצבו היה קשה מאד. גערתי בו על שהתמהמה עד הבקר ושלחתי מיד את האח בטנדר שלנו לבית החולים בחיפה, אך זה היה לצערי מאוחר מדי והאח מת. למרות זאת זוכרת לי המשפחה על ריבעיה את המעשה הזה לטובה עד היום.

הספור עשה לו כנפיים באזור, ואנשי הסמניה והערמשה התחילו להגיע למרפאה עם כל מחלותיהם. "הקובניה", הכנוי שניתן לישובים היהודיים החדשים בימי העליות הראשונות, הפכה למקום עליה לרגל, לא פעם למגינת לבם של חברים בקבוץ שראו בי "ערבופיל" (אוהב ערבים) נלהב מדי. זכיתי כמוכתר בכבוד ויקר מקרוב ומרחוק, והזכר חיזק גם את מעמדי במוסדות השלטון הנפתי בעכו ובתחנות משטרת הגבולות באזור שהיינו תלויים בהן כתושבי "עבר הגדר" מאד.

כדי לשכלל את אירוח שכנינו בנינו סמוך לכניסה לקבוץ צריף מיוחד לקבלת אורחים שכונה בלשון שכנינו "מדאפה" ("חדר אורחים), כזה המצוי בכל בית ערבי ואוהל בדואי המכבדים את עצמם. כאן יכולתי לקבל את אורחי כמיטב המסורת שלמדתי בבקורי אצלם, ולרכו סביבי את צוות החברים שגילו ענין לעזור לי בפתוח היחסים עם השכנים. היינו מעוניינים לקרבם להבנת מהותנו כקבוץ וכתנועה פוליטית ייחודית שהחתירה להבנה יהודית ערבית היא מחשובי יסודותיה.

מוצאם של שכיננו הבדווים (בין שכנינו הערביים) אריה בנאי

(מתוך עלון מצובה ראש השנה תש"ה 18.9.1944). (הערות שלי [ג"ס] מסומנות בכוכבית).

יותר מאשר הרבה יישובים עבריים בארץ ישראל מחויבים אנחנו להתעסק בשאלת הערבים. אך כדי לעסוק בבעיה זו, יש צורך קודם כל להכיר את הערבים, את צורת חייהם ואת מנהגיהם. לכן רוצים אנו לתת מזמן לזמן רשימה קצרה, אשר תטפל באותה בעיה.

בעיקר בסביבתנו כדאי ונחוץ שרוב חברינו ידעו את הערבים הכרה יותר יסודית, הרינו נקודה המוקפת כולה ערבים, ויש לנו פגישות יומיומיות אתם. כמובן שיסוד ותנאי ראשון לכל זה, הוא לימוד וידיעת השפה הערבית. אך על אודות פרק זה אין בדעתנו לכתוב הפעם. חבל שרק חלק קטן עד מאד מחברינו מבינים במקצת את השפה הזו. בטוחים אנחנו, כי חבר זה או אחר הרגיש לא פעם בחסרון הגדול הזה, ובודאי מצטער שאינו מסוגל להשיב לשאלה הפשוטה ביותר, אשר נשאל על ידי עוברי דרך ערביים.

היום ברצוננו להרחיב את הדבור על השכנים שלנו, זאת אומרת, על אלה הערבים היושבים בשכונתנו הקרובה ביותר. ראוי כאן לציין שמפרידים בין אנשי הכפר, פלחים כביכול, לבין בדווים. הפלחים יושבי כפרים הם ומתעסקים רובם בחקלאות וחלקם בסחר זעיר. הבדווים מתחלקים שוב - לבדווים ממש (הכוונה לבדווים נודדים *) אשר כאלה אין למצוא כלל בסביבתנו, אלא רק במדבר, ולבדווים למחצה - הם אנשים אשר החלו (מחמת השפעתם של ערבים נוצרים, יותר מתקדמים, ומחמת השפעת התרבות האירופאית בכלל) להתיישב ישיבת קבע, לרכוש להם קרקע ולבנות להם בתי דירה עשויי אבן.

הבדווים מחולקים לפי שבטים, שרובם מוצאם מן המדבר הסורי ועבר הירדן.

השכנים הקרובים לנו ביותר הם בני שבט ה**טוגיאנה**. שבט זה הגיע ממדבר סוריה מסביבת חאלב, שם יושב עוד כיום רובו של אותו שבט. לפני זמן רב הסתכסכו שני חברי השבט עם חבריהם, עזבו אותם והתיישבו באדמות חניתה. הם יסדו את משפחותיהם וכעבור זמן לא רב היה שם כפר בדווי קטן. השייח' שלהם היה גר באותו בית המשמש כיום בית תרבות לאנשי חניתה (היום מוזיאון *). כשמצבם הכלכלי הורע, היו נאלצים למכור את קרקעותיהם לערבי לבנוני עשיר, ממנו קנתה הקרן הקיימת את אדמות חניתה. רוב אנשי השבט חזרו לחאלב, חלק התפזר דרומה וחלק קטן ירד למעסוב, שם רכש לו קרקע והתיישב. בין האחרונים האלה: ואחש פיאט (גברת באנדורה - חדיג'ה - היא אשתו *), פארס עבדאללה, מיסעב ומוחמד עלי (בעלי שני הבתים על הגבעה מול ביתו של פארס), משפחתו של יוסוף חאלף, אשר מת לפני 3 שנים ומרי אלחאמבוסי. אפשר לומר שכל אלה יושבים ישיבת קבע על אדמתם וגרים בבתי אבן, פרט למשפחתו של יוסוף חאלף ומרי, אשר כעת מקים לו בית. העובדה שואחש נשא לו אישה כפרית, אחת מבנות א-זיב, מספקת כדי לומר שהוא קץ מלהיות בדווי. כמובן שבעיני הפלחים ויתר הערבים הוא נשאר ויישאר לעולם בדווי.

שבט שני שממנו נשארו שרידים בסביבה הוא שבט **החמרי** (ח' סגולה *). שבט זה היה פעם בעל אדמות מעסוב וישב ברובו באדמות שלנו. גם הם הצטרכו מתוך מצב כלכלי רע למכור את קרקעותיהם לערבי מלבנון ששמו בנא (עמק שפע בערבית נקרא עמק בנא על שמו *). הלז מכר אחרי כן אותן האדמות ליהודים. רוב השבט זז דרומה וישב כיום בסביבות בלאד אל-שייך (נשר *). משכנינו הקרובים שייכים לאותו שבט בעצם רק סלאח מאפלך ומשפחתו, אשר היה גר פעם ליד פארס. לאותו שבט שייכים גם רוב הערבים הגרים ליד הגשרים בדרך לאילון. ביניהם המוכתאר חסן אל חושי, הוא איננו מוכתר רק על חברי שבטו, אלא היות ואי אפשר על כל שריד עלוב של שבט זה או אחר למנות מוכתר מיוחד, הוא מוכתר על שבט **הטוגיאה**, **החמרי** ו**הגלטי**. גם חברו של דקל: אברהים חאדר, בן אותו שבט **החמרי**.

השלישי בתור הוא שבט **הגלאטי**. הוא שבט סורי, אשר רק יחידים מאנשיו ירדו לארץ ישראל והתיישבו בה. השבט כולו נמצא צפונית מחניתה ואילון, הכפר החשוב ביותר שלהם הוא ירין, לא רחוק מקיבוץ אילון. הרפרזנטים (הנציגים *) שלו הם: נמרי מארי ומשפחתו, אשר בבואנו הנה היה מקים אהלו בואדי פיין, ובעל הבית צפונה מן הגשרים בכביש לאילון, חאסין אועיאם, שמסביב ביתו מצטברים תמיד מספר אוהלים של בני שבטו, שהיותם כאן אינו קבוע. בניגוד לאנשי **החמרי**, אשר כולם גרים בבתי אבן, מגלגל נמרי מרי את אהלו ממקום למקום. רק לפני שנה קנה לו מעט קרקע, אך למרות שמצבו הכלכלי מרשה לו בהחלט לבנות בנין, הוא מעדיף לגור באוהל אותו אפשר כל הזמן לטלטל ממקום למקום. אלה הם שכנינו הקרובים ביותר.

שבט גדול יותר הוא שבט **הסמניאה (סמנייה)**, (הם קראו לכפרם ג'אלון. לשייח' חמוד פעור היו קשרים מצויינים עם אנשי אילון *). אליו שייכים כל אנשי **סוענה**. הוא שבט מקומי גדול אשר לא התפזר באותה הצורה כמו יתר השבטים. מפרידים בין **סמני צפון** ו**סמני דרום**. מן הכפר **סוענה** אותו שבט התפשט מזרחה ודרומה במרחקים די גדולים. הם שכניו העיקריים של קבוץ אילון, ואף אנחנו צריכים להתחשב בחלק קטן של אותו שבט שהם שכנינו. רובו של השבט שומר על אופיו הבדווי, עוסק בגידול צאן ובקר, תוקע ומפרק את אוהליו לפי עונות השנה. אנשי **סוענה** הם פה חורגים מן המסגרת הרגילה, כי הם כולם בעלי בתים יפים, יש להם אדמות ורכוש לרוב ומצבם הכלכלי טוב מאד. באותו כפר (אם בכלל אפשר לקרוא ליישוב זה כפר) ישנן רק מספר משפחות, אחת מהן, המוכרת לרוב אנשינו היא משפחת חושי. הם ארבעה בנים עם משפחותיהם וקרוביהם מהווים את רובו של הכפר. חוץ מהם ישנם עוד שני בתי אב, אחד לעלי גיטו (ט' סגולה *), איש סמני גם כן. השני למחמוד אבו ראני שהוא על אף היותו נמנה בין הנכבדים, איננו שייך לשבט **הסמני**, הוא בן לשבט **האיב**. (ערב אל הייב) הוא שבט גדול, אשר אוהליו משתרעים דרומה- מזרחה עד לטבריה וצפת. אנשי **האיב** ידועים בתור גנבים מקצועיים,

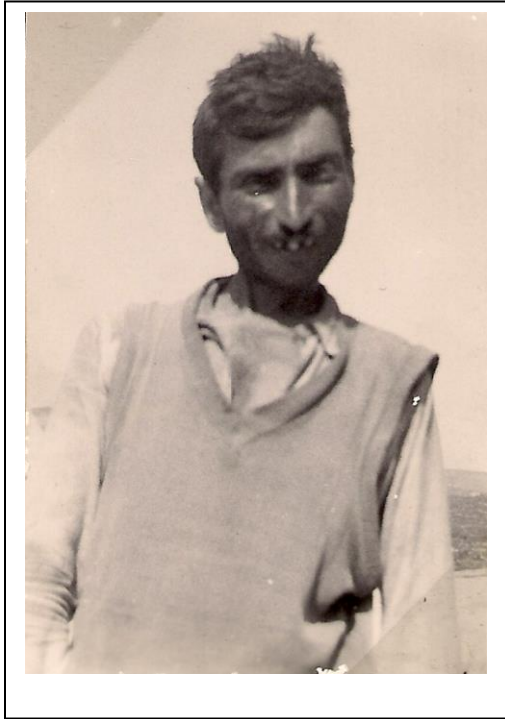
ובכלל מתייחסים אליהם בזלזול מסוים. חוץ מאבו ראני אין בסביבה הקרובה יותר מבני שבטו, אולם קורה לפרקים שמעשי גניבה מבוצעים על ידי אנשי ה**איב**, אשר עולים מדרום.

עוד איש נמצא ב**סוענה** הכפר, אשר איננו שייך לשבט **סמני**, גם הוא ידוע לרובנו, ראשיד אבו מג'יד, איש משבט **ארמשי**. אותו ראשיד היה בימי המאורעות ראש כנופיה ועבר בסוף אל כנופיות השלום של הממשלה. היה גר מקודם בא-זיב. הוא איש שיכול להיות גם מסוכן, אך מתעסק קצת במסחר והברחה, וחי בדרך כלל על חשבון אחרים. הוא גר בביתו של עלי גיטן. היות ומסוכסך הוא עם בני שבטו אינו יכול לחזור ל**ארמשי**, אשר הם שבט קטן בסביבות אדמית ואירבין, צפונה מקיבוץ אילון. בני **ארמשי** מצטיינים באומץ לב ואהבה למלחמה. בשנים הראשונות לאחר המלחמה הקודמת (מלחמת העולם הראשונה *) הם גרמו באזור זה לאי שקט גמור, שדדו, גנבו ורצחו וגם לא נמנעו מהתנפלויות על פקידי ממשלה בריטיים גבוהים. בקשר לזה מעניין מאד לקרוא את ספרו של הקצין האנגלי דוגלס דף "אביר הגליל", הנמצא בספרייתנו. הרינו רוצים לייעץ לכל החברים לקרוא אותו ספר.

בהמשך לשון העמק (בנא - שפע *) בינה לבין הר סאלח ישנו אוהל של דיב נייפי, בדווי בשבט **מוואסי**. הוא יחיד פה משבטו, אשר נמצא בסביבות צפת וים החולה. אף הוא בדווי פשוט, גר באוהל, מגדל צאן ובקר וקרקע אין לו.

עוד איש אחד באחרונה. הוא "אל כתיב" (מלמד) עבד אל עזיז. אביו משבט **גלאטי**, אימו מן **טוגיאה**. הוא היה חי באחד מכפרי ה**גלאטי** צפונית מכאן, היה אפילו פעם מוכתר בעל אדמות ובתים. לרגל סכסוכים משפחתיים היה נאלץ לעזוב ומצא מקום אצל פארס, אשר הוא קרובו מצד האם. דרך אגב עומד הוא להתחתן בגמר חודש הרמאדאן.

השתדלנו לא לפרט יותר מדי ובכל זאת יתכן, שרשימה זו תשעמם חלק של החברים, אולם סבורים אנו שלכל אחד מחברינו צריך להיות מושג מה, מי הם שכנינו ומאין באו. אנחנו מתכוונים להמשיך ברשימות אלו על נושאים דומים, רשימות מטילים שיעשו אולי, ממסיבות אצל שכנים ערבים וכו'. אנו תקווה שהחברים בכל זאת ימצאו עניין בזה. חברים אשר יש להם שאלות בקשר עם רשימה זו או בכלל בקשר לערבים, ישאלו את שאלותיהם, ונשתדל עד כמה שזה ביכולתנו לענות להם בעלונים הבאים, כדי שכולם יוכלו לקרוא את השאלות ואת התשובות עליהן.

נספח ג' – משפחת פיאט – בנדורה

(ערוך מתוך מחברת מודיעינית על שכנינו הערבים.
אריה בנאי. 1946).

ואחש פיאט – בנין אבן בצפון הקבוצה. 15-20

דונם אדמה. זוג שוורים ועדר עיזים שנמכרו ב-1946.
במקום זה קנה לו סוסה לעבודה. חלש ללא השפעה,
פחדן, פוחד גם מהסביבה וגם מהקבוצה. אשת ואחש,
חדיג'ה מא-זיב. לאביו חסין היתה השפעה גדולה
בסביבה, נהרג בסוף המאורעות בשגגה. ידידו בבאסה
נימר מסעד, מקורב לקבוצה מההתחלה, אבל לא
הצליח לעזור לה הרבה. ב-1943 עזר עם אחיו לתפוס
3 גנבים מהסמנין (סמניאה – שבט אחר) ומאז סובל
משנאתם. בינואר 1946 נתפס בגבול לבנון בהברחה

וניקנס למעצר וכסף. (הראש שלו היה מוטה הצידה כי הוא נפצע מירי כדור, וחסרה פיסת בשר בכתף.
היה חבר לשיחה עם סבא מוזס).

חסן פיאט (18) חסין פיאט (16) – שניהם מאמא שניה – בנדורה. בחורים בריאים מסוכנים

יותר מאשר ואחש. עובדים לזמנים בעבודות ציבוריות. לא נתפסו אף פעם בגנבות אצלנו אלא רק ברעיית
עדרים במקומות אסורים. יש חשד שהשתתפו בגנבת פרי בחניתה. בייחוד חסן מתחבר הרבה עם חאלד.
חסן נכנס ביולי 1946 לנג'אדה ונעשה לואקיל אומבאשי. אומרים ששמעו בביתו תרגילי רובים. התחתן
בסתיו 1946 עם ביתו של אבו חשב הייב מא-זיב. חסין פיאט גר עד אביב 1947 בבאסה. חזר.

